

הרב אשר בוש

בעניין מלאכה לאחר זמן

ברוב מלאכות של שבת, כיוון שנעשה המעשה הראשוני, התכליות המרוצחה בא מילא; למשל, אדם שחוירש שדה ועשה רואי לזרעה, מיד הוא נתחייב על מלאכת חרישת. אמנם יש איזו מלאכות שאינן נגמרות עד לאחר זמן. הגדירה בשבת ד. עוסקת בעניין זהה: "גופא אמר ר' ביבי בר אבי הדליק פת בתנור התירו לו לרדותו קודם שיböא לידי חיוב חטא או לא התירו אל רב אחא בר אבי לרビינה היכי דמי אילימה בשוגג ולא{id}יכר ליהelman התירו ולא Daihadר ואידיכר מי מחייב עד שתהא תחילתן שגגה וסופן שגגה אלא בזיד קודם שיבא לידי איסור סקילה מיבעי ליה אמר רב שלאל לעולם בשוגג וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חבירך אלא אמר רבashi לעולם בזיד ואימא קודם שיבא לידי איסור סקילה רב אחא בריה דרבא מתני לה בהדייא אמר רב ביבי בר אבי הדליק פת בתנור התירו לו לרדותו קודם שיבא לידי איסור סקילה".

בתוס' ד"ה "קדום" (שבת ד.) הקשו "וא"ת מי עבי היא זו אם התירו לו לרדותו פשיטה שלא ישמע לנו אם נאסר לו ותירץ ריב"אadam לא התירו לא מהיב סקילה כיון שמניח מלרדותו ע"י מה שאנו אוסרים לו" נראה שלפי שיטת הריב"א המלאכה של אפה אינה נגמרה עד שאפיקת הפת נגמרה ולא רק בנסיבות הפת בתנור, שם לא כן אין אפשר להיות חשוב כאנוס על המעשה אם המעשה כבר נגמר מתחילה, אלא צ"ל שהמעשה המלאכה ממשיך ומ"ה דעתו וכוונתו שיקות בכולה. ובאמת זהו פשוטה של הסוגיא. אמנם הרש"ש (שבת עג.) והשפט אמרת (שבת ד. על תד"ה קודם) חולקים, וסבירים שהמלאכות של אפה ושל זרעה נגמרות מן הזמן שהמעשה האנושית נגמר, והאדם חייב מיד על תנאי שהמעשה אפה או השרה יקרה, ולכן סוברים שאפיקו אם האפה או ההשרה יהיה לאחר השבת, כיון שהמעשה הראשונה הייתה בתנור, האדם יתחייב על מלאכה זו. ואם האדם ירדה הפת מן התנור קודם האפה או יצא הזרע מן הקרקע קודם ההשרה, יהיה פטור למפרע. הרש"ש סובר שהסוגיא בתנור ד. היא ראה לשיטתו כיון שהגמרה אמרה שאם ירדה הפת מן התנור קודם אפה יפטר, אבל באמת נראה לי הגمرا מצגת קשייא על שיטתו כיון שאמרה הגمرا שאם יזכיר האדם את ההלכה קודם שתגמר אפיקת הפת יפטר מחתאת ואם יהיה כשית הרש"ש שהמעשה המלאכה נגמרה בתחילת האפה ולא בסוף האפה, למה דעתו של עוזה המלאכה שיכת לאחר שעשייו נגמרים. [וכן מצאתי קשייא זו בספר אפיקי ים סימן ד' ענף ג']. הרש"ש והשפט אמרת הביאו ראי' לשיטתם

דברי הירושלמי בפרק ראשון של שבת (ירושלמי שבת פרק א', הלכה ו'). שם המשנה: „בית שמאו אומרין אין נותניין אונין של פשון לתוכה החנור אלא כדי שיביהלו מבועוד יום ולא את הצמר ליוודה אלא כדי שיקלוט את העין ובית היל מחרין“. נחלקו בישיבה בעניין אם מותר להתחליל מלאכה בע"ש אף שבודאי לא תגמר עד לאחר שקיעת החמה. הירושלמי אמר בלשון בחרמיה „אילו עשה כן בשבת שמא אינו אסור“ והם הבינו שכונת הירושלמי לומר שם יעשה אדם אותו מלאכה באותו זמן ביום השבת שייהי אסור, והואו הזמן היינו סמוך לשקיעת החמה ואע"פ שלא יגמר עד לאחר מוצאי שבת. ויש להקשוח שתי קושיות על ראייה זו: א) אפשר שכונת הירושלמי לא הייתה לומר דוקא שם עשה המלאכה באותו זמן אלא לומר שאסרו חז"ל לעשותו בע"ש מפני שהוא מלאכה אם יעשו בשבת. ב) אמר האגלי טל (מלאכת זורע אותן ב') ס"ק ו' שאפילו אם כוונת הירושלמי הוא דוקא סמוך לשקיעת החמה, מ"מ לשון הירושלמי הוא „אסור“ ולא „חייב“ וא"כ אפשר שאינו אסור אלא מדרבן ולא מדורייתה.

שיטת שדומה לשיטתו של הרש"ש (הרש"ש שהביא הרבה ראיות לדבריו לא הזכיר שיטה זו), היא שיטת הנימוקי יוסף (ב"ק כב: ודף י. בדפי הרי"ף) בעניין המחלוקת לגבי אש של אדם שהזיק ממונו של אחר, אם אמרין אשו משומם ממונו הוא חייב או משומם חציו הוא חייב, בסוגיא זו שאל הנימוקי יוסף שאמם אמרין אשו משומם חציו אין מותר להדליק נרות בע"ש, שכשחן ממשיכות לדלוק בשבת יחויב מי שהדליקם בע"ש משומם הבערה בשבת. והוא תירץ שכונת „אשו משומם חציו“ אינה לומר שכשאשוי של אדם מזיק, אנו רואים אותו כאילו הוא עשה מעשה חדש בכל רגע [ולפי ה"א זו רצה לחויב כל מدلיק בע"ש כנ"ל] אלא שאם אשו של אדם מזיק אמרין שהמעשה הראשון הוא גמידת הדבר [ונפקא מינה במקורה שבבעל האש ימות טרם שייזיק אשו, אם יורשו חייבים לשלם מן הירושה או לא] וע"כ כשהוא מدلיק נר בע"ש אין שום חשש חילול שבת כיון שהמעשה הוא נגמר קודם קודם השבת. ונראה שלפי הני"י המלאכה של הבערה הוא נגמרת ממעשה הראשון כמו שיטת הרש"ש באפיה זורע. ואם נctrף שיטת הרא"ש (ביצה פרק ב' סימן י"ז) שהביא הרש"ש, דהיינו המוסף שמן לנר בשבת חייב משומם הבערה (ולא רק איסור דרבנן של גרטם הבערה כשיטת החוס'), מי שהוסיף שמן לנר בשבת והשמן לא הוברר עד לאחר השבת יהא חייב כיון שהמעשה הוא נגמר משעה אחרת ע"פ שלא נעשית תכליתו עד לאחר השבת. אבל הרש"ש לא הזכיר שיטה זו ואפשר לפרש השמטה זו מפני שהוא סובך שאין ללימוד הלכה זו של שבת מדיני מזיק.

המנחת חינוך (מצווה ל"ב, מלאכת זורע) אמר שכדי להתחייב במלאכת זורע אין צורך כלל להניח הורעים במקום שהם ראויים וכיולים לרש"ש, אבל הם

אין צריכים לשרש ולגדל כלל ואפילו אם הוא יחוור ויטלם מן הקרקע קודם שישראלו הוא חייב שאין המלאכה תלוי בגידול הזرع. והוא אמר שהאינו דומה למלאתה אפיה שאין להתחייב אלא לאחר שנאה הפת בתנור ולא רק בניתנת הפת בתנור שראוי לאפותו.

הגמרה בזוכים (צד): אמרה "ורק פשתן למים חייב" והקשה הגמרא שאם הוא חייב משום מלאכת זרע, מי שנא פשתן משאר מיני זרעים, ומסיק הגמara שבפשתן הוא חייב משום מלאכת לישה כיוון שהזרעים נדבקים זה בזו, ומשמע שאינו חייב משום מלאכת זרע. אבל הרמב"ם (הלכות שבת פרק ח', הלכה ב') אמר "וכן השורה חטים ושורדים וכיוצא בהן במים הרי תולדת זרע וחייב בכל שהוא". הקשה המגן אברהם (או"ח סימן של"ו ס"ק י"ב) על שיטת הרמב"ם מהסוגיא בזוכים שמסיק שם שאינו חייב משום זרע. ותירץ שחuib לישה בא מיד אחר נתינת הפשחן למים ושאר מיני זרעים שאינן נדבקים זה בזו ואין שייך בהם מלאכת לישה, אבל אם הניהם במים כדי שישרשו שם הרי הוא חייב משום זרע. בעל המשנה ברורה בס' שער הציון (סימן של"ו ס"ק מ"ו) מצביע שדעת המגן אברהם בדברי המשנה ברורה עצמו, שפירש דמה ש"תיכף משנתן למים חייב ע"ג שלא יצמיחו אלא לאחר כמה ימים ומסיים דاعפ"כ מותר לשירות התבואה להמתו דין כונתו להצמיח אלא לרך הזרעונים וגם לא יבוא לידי צמיחה דיקודם שיצמיחו יאלומ הבהמות" (זה לשון המשנה ברורה סימן של"ו ס"ק נ"א שmbia דברי החyi אדם) אבל החyi אדם עצמו (הלכות שבת כלל י"א ס"ק ב) אמר שאין זה דעת המגן אברהם אלא שלפי המגן החuib זרע אינו אלא לאחר זמן. ונראה לי שאי אפשר לומר כפирושו של המשנה ברורה שם כן מה הוועיל המגן אברהם בתירוצו בשיטת הרמב"ם.

לפי שיטתו של המגן אברהם כמעט אי אפשר להתחייב על מלאכת זרע שלפי דבריו צריך להיות השרה בו ביום זה אין רגיל ברוב מיני זרעים. וזה שלא בדברי המנהת חינוך שסובר שמלאתה זרע אינו אלא נתינת הזרע בקרקע ואין חלי על מציאות ההשרה. אבל שנייהם סוברים שמלאתה זרע (ומסתמא כ"כ בשאר מלאכות) אינו אלא בשבח עצמו.

מלאתה הוצאה נקראת "מלאכה גרוע" ופירוש הרגיל בזו הוא שמלאתה הוצאה אינו דומה לשאר מלאכות, שבשאר מלאכות המלאכה עשו שנוי בהחפץ אבל בהוצאה אין שום שנוי בהחפץ אלא שהוא מוליכו מקום וলפי המנהת חינוך מלאכת זרע הוא כמו הוצאה שאין שום שנוי נעשית בزرעים אלא שהוא מניחם במקום שראוי שיגלמו שם. ומסתבר שהמנהת חינוך מוכרת לפרש "מלאכת גרוע" בעניין אחר.

המחלוקה בעניין מלאכה שאינה נגמרה אלא עד לאחר זמן שיכת ג"כ במלאות אחרות. הרש"ש אמר שהוא שייך לפי שיטת הרא"ש (ביצה פרק ב' סימן י"ז) שאמր שם אדם יוסף שמן לנר דлок הוא חייב מדאוריתא משום הבערה ולא רק משום גורם הבערה (שאינו אלא מדרבן). ולפי שיטתו זו אם יוסף אדם שמן לנר סמוך לשקיעת החמה בשבת כ"כ שלא יהיה השמן נשרף עד לאחר השבת דין תלוי במחלוקת זו בין הרש"ש והשפט אמת ובין הריב"א והמנחת חינוך. ומסתבר שגם אצל מלאכו של זורה, צובע, ועיבוד עורות שיכות מחלוקת זו שבכלם יש מעשה שתכליתו לא יבא אלא עד לאחר זמן.

במלאכה הוצאה יש מחלוקת ראשונים באיזה חלקים של המלאכה נחשבים להיות עיקרים של המלאכה ואיזה חלקים נחسبים רק תנאים להמלאכה. יש שלשה חלקים למלאכת הוצאה. א) עקירת החפץ ממקוםו. ב) העברת החפץ מדשותו הראשון לרשות אחרת. ג) הנחת החפץ ברשות אחרת. בעל הס' תוצאות חיים (סימן ז') טען שישיתת חוס' (שבת צג. ד"ה חד) היא שرك העברת החפץ מרשות לרשות נחשבה עיקר מעשה המלאכה, והעקירה והනחה אין אלא תנאים בעלמא. מיهو המאיiri (שבת ג: ד"ה יש ובכמה מקומות) אמר שבמלאכת הוצאה עיקר המלאכה הוא העקירה והනחה ולא העברת החפץ מרשות לרשות. והוא אמר שכיוון שהעברת החפץ אינו אלא תנאי בעלמא למלאכה, הדעת של העשרה המלאכה אינו שייך כלל בין אם הוא שוגג ובין אם הוא מזיד, הכל תלוי רק על מה שנחשב עיקר מעשה המלאכה ולא על מה שאינו נחسب להיות אלא תנאי בעלמא. וזהו ממש להיפך مما אמר הרש"ש שבמלאכות אפייה וזורע אף שמעשה האנושית נגמר מתחילה והעשה המלאכה חייב מיד על תנאי שיאפה הפת או שישראל הזרע עדין החיוב והפטור תלוי ג"כ בדעתו באותו שעה שהוא אינו אלא תנאי למלאכה ולא עיקר המלאכה. והמאיiri אמר שככל זה אפילו למ"ד יש דעתה לחצי שיעור. דהיינו שהדעתה שהיא בין שני חצאי המעשה עבירה מחלוקת וпотרתו מן החטא, אני הכא שהיא אינה נחשבה עיקר מעשה המלאכה.